

Людина - легенда

Про уроженця хутора Березина,
члена ОУН Антона Олійника,
який тричі втікає із Сибіру

Сьогодні, у вільній незалежній Україні, в часи відродження національної культури гостро постає проблема повернення українському народу імен національних патріотів, дослідженню і вивченню їхньої діяльності.

Антон Олійник, уроженець хутора Березина, що неподалік села Друхів, один із тих людей, які своїм життям довели, що патріотизм і самопожертва – це не просто слова. Україна, її майбутнє тривожили його серце. Сталінська репресивна машина зробила все для того, щоб стерти його ім'я з пам'яті нащадків, і лише на хвилі національного відродження повернувся він до свого народу, за чие національне визволення віддав своє життя.

Ніхто не забутий, ніщо не забуте!. Пам'ять про тих, хто загинув у боротьбі за волю України, невмируща. Тому ім'я нашого земляка Антона Олійника повинно бути відомим новому поколінню.

В цій книзі вміщено спогади, уривки з книг та газетних статей, які характеризують Антона Олійника як невтомного борця за волю українського народу. Книга призначена для всіх, хто цікавиться історією рідного краю та не байдужий до свого минулого та сьогодення.

Матеріали збрала та систематизувала
зав. Друхівської ПШБ Людмила Баранчук
Комп'ютерний набір та оформлення Л. Баранчук

Село Друхів, 2014 рік

Антон Олійник
Фото із сімейного архіву Цимбалюка Миколи
Євгеновича, які все життя зберігала його
двоюрідна сестра, донька Антона Олійника
Матвійчук Надія Антонівна

В центрі – Антон Олійник
Фото із сімейного архіву жителя села Поліське
Семенюка Миколи Петровича

Олійник Антон Якимович народився 1920 року на хуторі Олійники на Березині поблизу села Друхів. На початку німецької окупації навчався у Березнівській гімназії разом з Петром Кирушком з села Погоріловка, обидва входили до трійки юнацтва ОУН, а в 1943 році спільно проводили вишкіл молодих оунівців на хуторі біля села Матіївки у Пустомитських лісах. Невисокий ростом, але міцний, рухливий, коренастий русявий хлопчина, дуже серйозний і відповідальний, проявив у юнацтві ОУН особливу завзятість, тому його призначили керівником трійки. Мав псевдо «Індус», займав посаду політвиховника та члена надрайонного проводу ОУН-УПА. Тому за ним ретельно полювали органи НКВС, МГБ.

Перший раз його взяли хитрістю, його продала зв'язкова, яка повідомила Антона, що приїхали із Закарпаття українські підпільники і хочуть з ним зв'язатися.

Хоч під серцем і озивалася застережна підозра, але він їй повірив. Однак замість підпільників на явочній квартирі його чекали енкаведисти.

Хоча хтозна чи взяли б живим, якби якийсь чекіст не продірявив йому руку і не приглушив чимось по голові. Потрапивши у концтабір, він ні на мить не залишав думки про втечу. І в 1952 році таки вислизнув із в'язниці, обхитривши варту. Добрався до Москви, але його тут спіймали із собаками, що ледь не загризли політв'язня, та і чекісти добавили побоїв, від чого він довго відходив.

У журналі «Зона» - 2 за 1992 рік у спогадах В.Марченка є розділ, присвячений А. Олійнику. Ще в брежнєвські часи радіо «Свобода» передавало спогади М.Хейфіца про цю хоробру людину. В.Марченко теж описує втечу Антона і Романа Семенюка з мордовських концтаборів у 1965 р. Згадується там і про втечу з інтинського концтабору №5 (1954 р.). У спогадах Марченка вона помилково датується 1955 роком.

Першою була невдала втеча Антона з кіровських концтаборів. Прямо з лісопозаву. Друга втеча - з інтинського, третя – з мордовського. Антон був відважною і рішучою людиною. Справжнім борцем, людиною незвичайної сили волі, стриманою і «конспіративною». Багато читав, захоплювався філософією, хоч високої освіти й не мав. Був цікавим співрозмовником, але кожна розмова завершувалася роздумами про втечу. Після першої невдалої втечі він чітко усвідомив, що це справа вельми серйозна й надто ризикована. Йшов 1954 рік. Відчувалося деяке «хрущовське полегшення» у концтаборах.

У «напарники» Антон підібрав 22 - річного юнака Гриця Лесюка. Майже все було підготовлено. Залишилося найризикованіше - вийти за зону. Антон вирішив зробити це через «тунельний» підкоп. Попід довжелезним табірним туалетом, що був розташований паралельно і на близькій відстані від табірної огорожі (кілька рядів колючого дроту).

На чотири вишки посередині табору вартові приходили тільки ввечері. Між всіма вишками стояло вісім собачих будок з «вченими» вівчарками. З перегородженої частини туалету прокопувався цей «тунель» довжиною 18 м. Викопаний ґрунт висипався в туалет. Туалетна яма була досить глибока. Щодо кріплення тунелю та вентиляції допомагав досвід, набутий під час роботи на шахті №4 (ОЛП -у №2). Тунель за зоною виходив на берег яру. Коли тунель був готовий і замаскований на виході, у день втечі спільник Антона - Кузьма Хобзей залучив до «справи» Гриця Симця з Львівщини і Павла. Павло добре грав на мандоліні. За дві години до втечі, перед вечірньою «перевіркою» вони посідали на бокових східцях сусіднього з туалетом бараку. Павло почав вигравати на мандоліні. Це було сигналом, що ні в зоні, ані за зоною поруч нікого немає і можна виходити з тунелю. Антон з Грицем були напоготові. У таборі запанувала тиша. Залишалося одне: переконатися, що Антон з Грицем уже за зоною.

І не спізнитися на «перевірку». Раптом загавкав собака з-за ближньої будки. Довелося її «заспокоїти». Вдало впорався з цим Гриць Симець: прицільний кидок каменюкою і від такої несподіваної «зухвалості» - «державний страж» миттю опинився у будці. З вартових вишок - ніякої реакції. Було ясно, що втеча вдалася. Під час щоденних перевірок спритно «перекочовуючи» з барака в барак, Павлові й Грицеві вдавалося «дурачити» табірне начальство: кількість в'язнів «совпадала точь — в точь» впродовж трьох днів. Тільки на четвертий день, після обіду табір був оточений великою кількістю військових. Почалося обстежування колючих дротів огорожі. Собаки «виявили» замаскований вихід з тунелю. Його розкопали, заміряли, фотографували. Начальника табірної режиму не відпустили в черговий «южний отпуск». Порідшало й зірочок на погонах чекістів. І, звичайно, оголосили всесоюзний розшук.

Удруге втік у 1954 році, ще й спробував у Києві на центральнім майдані організувати мітинг. Він був переконаний, що на Західній Україні, зокрема на його рідному Поліссі, ще існує підпілля. Добрався таємно до рідного села, довго переховувався у Петра Кирушка, той придбав йому одяг. Часто йому доводилось перевдягатися навіть і жінкою. Петро, що й далі вчителював у Погорілівській семирічці, та й інші хлопці, колишні підпільники, які вже відсиділи у радянських таборах та змирилися з втратою надії на визволення, пропонували йому документи для виїзду на цілині землі. Однак Антон категорично відмовився від цієї пропозиції, маючи цілком серйозний намір відродити українське підпілля на поліських теренах. Але для цього потрібні були і гроші та надійні спільники.

Витягнув зі свого сховку обріз і підстеріг на паші колгоспну корову та привів її на бойню. Коли одержував гроші, хтось із працівників запримітив у його кишені зброю і зателефонував «куди слід». За ним організували стеження і взяли у чайній, коли він спокійно обідав. Саме на здобуванні грошей був упійманий в Костополі, і знову засланий у сибірське місто Потьму.

Кадебістів найбільше цікавило оте Антонове нестримне бажання втеч із радянських в'язниць і вони вирішили цю його несхитну рису характеру використати для своїх цілей. Раз чоловік так рветься на волю, то, може, й справді таке глибоко законспіроване підпілля існує.

Вони не вивозять до Сибіру Антонову матір, яка проживає на Березині, оскільки знали, що він сюди повернеться, підсилають до нього свого агента Олексія Г. з Березини, але той чомусь несподівано помер. Кадебістам довелося негайно засилати другого політв'язня на призвище Семенюк, який відрекомендувався Антонові «Романом». Два роки був із

ним поруч, допоки увійшов у довір'я, разом вони здійснили втечу та посеред ночі з'явилися у Петра Кирушка. Антон зайшов до хати, а його напарник (вищий від нього зростом) «Роман» усе стояв підозріливо біля порога, ніби побоювався зайти до середини.

Проте Антон запевнив господаря, що «Роман» - своя, надійна людина, якій довіряє, отож відчуття підозри в Кирушка притупилося. Він думав, яким чином і де сховати Антона, не хотів, аби кадебісти його знову тягали, як після минулої Антонової втечі. Довго вчителя мордували в КДБ допитами, у селі за ним постійно стежили сексоти. Тому вчитель був готовий до будь - якої провокації. Також після Антонових втеч КДБ викликало та допитувало його родичів та сусідів з Березини.

Антон вирішив більше не показуватися на людях у навколишніх містах, надумав вийти на свою молодшу сестру Надію, яка працювала продавцем у крамниці Нового Берестовця. Вона одна в нього залишилась, бо брат Микола загинув у бою з енкаведистами під Людвиполем в нього на очах.

Намислив затаїтися в навколишньому лісі, змайструвавши в непрохідних хащах добре замаскований курінь. Послав «Романа» у Новий Берестовець до сестри, а увечері вони вже удвох навідалися до неї додому. Зійшлися на тім, що Надія поведе їх до знайомої родини надійних людей, які свого часу мали тісні зв'язки з повстанцями. Поки сестра вела перемовини, втікачі переховувалися в лісі, а діти носили їм харчі. А коли лісовики замешкали у Петра і Насті Демчуків, через кілька днів приїхала ватага меліоратрів, що поставила неподалік вагончика і ніби займалася науковими чи дослідницькими проблемами осушення перезволожених поліських земель. Насправді маскою «знавців» дренажних наук прикривалися оперативники КДБ. Стежили за кожним його кроком, надіялися на можливий зв'язок з підпіллям.

Антонові ще вдалося на жовтневі свята побувати інкогніто на весіллі в найменшого брата свого швагра. На носі вже була зима і «меліораторам» теж не залишалось чого досліджувати, коли повалить сніг і грянуть морози. Та й чекісти твердо пересвідчилися, що в Антона жодних нелегальних зв'язків нема, а, значить, жодного підпілля на цих теренах не існує. Отож вирішили закінчувати операцію. Оперативна група КДБ оточила садибу. Аби чого не сталося з господарями, Антон Олійник наказав їм залишити дім. А сам з «Романом» зайняв оборону в хаті, на двох припадало якихось півсотні набоїв. Він наказав своєму напарникові стерегти тильний бік хати, де до лісу виходило невелике вікно, сам чатував за всіма підступами спереду будинку. Напарник спочатку став стріляти навмання, тому «Індус» наказав йому берегти набої і без потреби

не «смалити» куди попало. Але напарник, який був «підсадною качкою», тихенько втік через вікно. Антон забарикадував шафою вікно, йому не хотілося даремно пускати кулі, оскільки стрілець він першокласний. Він не знав, що його сестру уже заарештували та допитують у застінках КДБ. Сміливо висунувся з вікна, але по ньому ніхто не стріляв, зрозумів, що хочуть взяти живим. «Ну що ж, тоді ще повоюємо, я намарне куль не витрачати, - прийняв остаточне рішення. - Беріть живим, а там буде видно...» Так у кінці 1965 року кадебісти мусили брати з боєм одного з останніх повстанців на поліських теренах.

Суд над ним тривав тиждень, а його сестру засудили на 6 років. Антона Олійника довго, як загнаного у клітку звіра, возили на різні більшовицькі судилища, сходи селян, аби залякати людей, розповідали вигадані історії про те, як Олійник вбивав невинних селян і навіть дітей, доводячи, що ніякої самостійної України не було і бути не може. Найбільше кадебісти хотіли морально зламати Антона, вибивши з нього покаяння перед радянською владою, але він цього не зробив навіть на прохання тогочасного генсека Микити Хрущова.

Антон Олійник було засуджено до найвищої міри покарання, вирок було здійснено у Рівненській тюрмі. Розстріл Антона Олійника провели тихо, без зайвого розголосу.

Про розстріл Антона Олійника повідомило тільки радіо «Свобода».

**За матеріалами, зібраними головою обласного осередку товариства «Пам'ять»
Володимиром Пастушком і оприлюдненими в самовидавчій брошурі
«Повстанські хроніки», 2013 рік.**

У числі 1-2 за 1982 рік закордонного журналу «Сучасність» були розміщені спогади про Марченка Валерія Веніаміновича, онука Михайла Івановича Марченка – українського історика, автора численних праць з історії України доби середньовіччя, першого радянського ректора Львівського університету. За свої націоналістичні погляди 25 червня 1973 року він був заарештований співробітниками КГБ і засуджений до 6 років позбавлення волі в колонії суворого режиму і 2-х років заслання. В ув'язненні написав ряд публіцистичних нарисів, в яких висвітлював умови існування в'язнів у радянських таборах, трагічні події 1940-50-х років у Західній Україні, в тому числі і нарис про Антона Олійника.

Марченко Валерій Веніамінович

Антон Олійник

Антон з боєм розповідав друзям про занепад національно-визвольного руху, про винародовлення краю. Сталінський десятирічний план боротьби проти націоналістичного підпілля дав свої плоди. Тут, у тюремній камері, було вперше поставлено питання: «Що робити далі?». Не виникло розпачу від поразки, бо достеменно знали: то не поразка ідеї. Сила перемогла силу, як сказав Гоголь на розпач свого Тараса Бульби. Усвідомлювали: необхідно шукати інший шлях. Не революційна, еволюційна теорія буде тепер потрібна. А для цього мусять вчитися, Домоглися викладачів для вечірньої школи, де з особливою наполегливістю студіювали гуманітарні дисципліни. З тюремної бібліотеки, що якимсь чином уникла цензурного погрому, мали змогу брати розкішні дореволюційні видання. Вивчали класичну філософію і літературу, історію, іноземні мови. Поступово Антон визначає для себе і предмет зацікавлення — соціологію. Його улюбленими [авторами] були Кант, Гегель, Донцов, американський дослідник Пейн. Вчився наполегливо, день у день, і по трьох роках тюремного ув'язнення зріс на ґрунтованого політолога і... трибуна.

Можна стверджувати з певністю: Олійник досяг того, що зветься абсолют. У негіддатливій для тортур плоті хлопського сина ярів могутній козацький дух, обрамлений витонченим інтелектом.

Антон повернувся до табору в Мордовію 1955 року. Хрущовська реформація після XX з'їзду [партії] трохи покращила в'язенські будні — було перегорнуто чергову сторінку історії радянських концтаборів. Дикі, брутальні більшовики, одягнувшись у костюми з краватками, переконували народ і світ, що вони тепер не ті, що раніше. Вовки убралися в овечі шкури.

Антон, як і всі націоналісти, не плекав ілюзій стосовно долі України. Шліфував хист полеміста в суперечках з численними комуністами-ревізіоністами, котрі, заскочені поз'їздівською демагогією про «от зараз уже насправді воля слова», мов гриби по дощу, з'явилися в країні, а відтак у таборі. З неспростованою логікою викривав перед опонентами гнітюче-ортодоксальний характер їхнього марксистського суспільства на відміну від демократії.

1961 року у 19-ому [таборі] вирішили відзначити ювілей Тараса Шевченка. Що то мав бути не просто літературний вечір, а політична акція, відали кілька зеків. Здогадувалися й кагебісти, але задати тону не зуміли. Антон повів справу так, що

заборона святкування і вшанування пам'яті Кобзаря виглядала б шовіністичним утиском. Цього не міг собі дозволити майор Малишкін і тим більше в управлінні Дубровлагу. В центрі сцени обрамлений жалобною стрічкою величезний мальований портрет поета. У вишиванках, із суворо-урочистим виразом облич, опадистими хвилями від нього постали хористи. Щось жалюгідне про світову велич революціонера-демократа белькоче політрук Малишкін. Новосад хутко засмикує завісу, аби відділити його від сцени. Посміхаючись, гукають ущипливі зауваження зеки. Але нарешті на трибуну сходить Антон. Чисто поголений, в елегантному строї (тоді ще дозволялося), овіяний тим світлом духовності, про який і зараз згадують, коли заходить мова про нього, наш Антон говорив своє слово про Шевченка. В залі, де сиділи представники з управління, адміністрація табору, панувала гробова тиша. З непослабною увагою слухали зеки, хоч дехто і не все добирав по-українськему. Але таким вражаючим, по-людськи зрозумілим стало кожному життя поета, його самотність серед принижено-покірної рабськості співвітчизників і поезія - крик зболеного болями України серця, що не один із старих вояків зронив сльозу. Вливалися в оповідання Шевченкові вірші. Кликали на прю з кривою. Володимир Безуглий — Кавказ, Трохим Шинкарук — Розрита могила, Юрко Скирук — Юродивий. А голос Олійника то припинявся, заглушений могутнім співом, то знову зринав, послідовно ведучи слухачів до великої тайни шевченківського генія. І всім було ясно, чому нищівно відгукнувся Тарас про Богдана Хмельницького, і за що зарізав своїх покатоличених дітей прославлений Гонта, і чому прихильності вчорашнього раба шукала княжна. Якийсь час зала вражено німувала. Відтак хтось жартома, але з шанобливістю проказав: «Майора Олійникові!» — «Майора! — підхопила решта захоплено. — Майора!» Такий вибуховий вечір не пройшов незауваженим. Не помітити небезпечного таланту Олійника вже було неможливо. Невдовзі по цьому в поліцейській газеті для в'язнів з'явилася замітка, підписана начальником політвідділу Дубровлагу Комаровим. У ній ішлося про тих, котрі не стали на шлях виправлення і перешкоджають нормальному життю та праці загалу в'язнів. Названий першим Олійник, як стверджувалося, серед безмежжя книжок не виявив таких, де б розповідалося про колоніалізм в Африці. Зводячи наклеп на російський народ, намагається посварити два братні народи. Ухиляється від суспільно корисної праці. В подібному контексті згадується [Василь] Підгородецький, Шинкарук, [Юрій] Литвин. Ця замітка в році, коли МВД розпочало масову кампанію ліквідації особливо небезпечних рецидивістів, могла свідчити лише одне. Над Антоном нависла смертельна небезпека.

Втеча. Думки Антона постійно снували навколо неї. Його очі світилися, виказуючи: він нетутешній, тимчасовий. Оперативник Біранець, закликавши якое до себе Василя Підгородецького, застеріг: «Я знаю, ви з Антоном маєте намір утікати. Пам'ятай, Антона й тебе назад не приведуть. Розстріляють там, де будете схоплені». Коли Василь переповів Олійникові пересторогу офіцера, той, всміхнувшись кутиком рота, промовив: «Самі знаємо, що розстріляють. Радянська влада гуманна, але гуманізм її не безмежний».

Врешті план втечі було розроблено. Неширокий, але досить глибокий рукав відходив від річки Явас і, перетнувши промислову зону, впадав назад до неї. Тут [нерозбірливо] сировину для табірної меблевої фабрики. Найбільш підходящим виявилось місце входу. Одразу за дротом було приварено грубі ґрати, далі – густий

(30-50см) частокіл закопаних паль, а над усім цим лежав щільний дерев'яний поміст. Потрібно було зробити між палями прохід і перетяти ґрати. За два десятки метрів від вишки, з двогодинними та позачерговими обходами наглядачів, завдання вимагало нелюдських зусиль.

Пиляти треба було у воді, бо це гасило скрегіт, але для підводної роботи мушили змайструвати водозахисне спорядження (маску із поліетиленового міха, шланг на повітря, який кріпився над поверхнею), — його знімали й одягали на щоразову робочу зміну. І ще хтось мусив пильнувати за наглядачами та стукачами. А ще допомагати у праці. Антонові в його зухвалому намірі допомагало із тридцятьоро (нечувана для втечі кількість втаємничених!) зеків.

— Знаєш, — він звернувся одного разу до Степана Сороки, — мені таке химерне наснилось. Я ходив до одного дядька з Київщини, аби розтлумачив. То він каже, сон віщий — мене судитимуть і розстріляють. Схибив, певно, старий.

Судити на кару смерті вони не зможуть, бо не мають за віщо. А от застрілити, як зловлять, на місці — то так. Але дідок уперся, каже: розстріл буде по суду. Диво! Гурт зеків розташувався спочити на пляжі в пообідні хвилини. Дочекавшись слушної нагоди, двоє зграбно проникають до брами. Працюють енергійно, час від часу дослухаючись, чи не чути співу. Вартовий заспіває, щойно до помосту наближається хтось чужий. Після місяця безнастанної праці лазівку пророблено. Йти вирішили двоє: Антон та Роман Семенюк.

І ось нарешті 12 серпня. Цього погідного вечора на проводи втікачів зібралося із сорок в'язнів. Антон сидить на чолі столу ледь збуджений, з сяючими очима. Несподівано до бараку ввіходить старий Афанасов. Робить здивований вигляд, хоч про вечірку негайно дали знати стукачі, запитуючи, в чому справа? «Та от, у Антона день народження», — пояснює хтось із зеків. Олійник простягає горня з бурштиновим чаєм, пропонує: «Випийте, громадянин начальник, за моє здоров'я». Той, відмовляючись, посилається на те, що не бере чаю в рот. Роман, котрий мав чудовий голос, заспіває сумну «З полтавського бою розбитий Мазепа втікав».

Наступного дня, о 17-й годині, вони вирушають. Першим пірнає Роман, за ним Антон, Друзі бачать, як вони перетинають ріку, як, обтріпуючись, вилазять на тамтешній берег. Найзухваліша втеча за історію політтаборів останнього двадцятиріччя здійснилася. В їхньому розпорядженні було чотири години, бо вже о 21-й годині оголосили місцевий розшук. Та продуманий до найдрібніших деталей план не підвів. Враховувалася навіть імовірна одночасна втеча з побутових сусідніх таборів і засідки на шляху в зв'язку з нею. Попутна машина хутко довезла їх до Рязані, далі квитки на потяг і перегони по містах Росії. За два тижні Віктор Солодкий дістав листа з Дніпропетровська, де була фраза «привіт від затрясок». Так колись при ньому діалектно, чим викликав у всіх сміх, назвав Романюк кнопки на жіночій кофтині. Зона трумфувала...

«Бо тисячі доріг, мільйон вузьких стежинок мене на ниву батьківську веде». То пригадалися Антонові слова поета. Вони пливли пароплавом, милуючись мальовничим краєвидом осіннього Подніпров'я, дослухаючись до тонів рідної мови в юрбі незнайомих, але таких близьких краян. Збуджений Олійник забалакував з людьми, розпитуючи про біди й клопоти. Он 17-річне дівчатко. Взявши з сільради довідку про місце проживання, вона хотіла втекти від колгоспного безправ'я. Намагалась поступити до технікуму — невдача, рівень бо знань учнів з провінції

далеко відстає від міських. На роботу до Запоріжжя брали лише з постійною пропискою. Здобути ж паспорт затурканій селянці коштувало майже тих самих зусиль, що й у становищі Антона (вона так і висловилася — мов ув'язнена). Вчитель з Харкова журився: в отій першій столиці радянської України нема жодної української школи. «А я справу одну впорав», — гигикнувши, шепотів на вухо Олійнику веселун-шофер. Звірявся, як спритно вкрав з підшефного колгоспу машину сіна, як перепродав його, а зараз ось: «Сам п'ю, сам гуляю, сам стелюся, сам лягаю». Коли співрозмовники дізнавалися, що перед ними націоналісти з концтабору, пропонували заїхати до себе. {...] Всовували сміливим втікачам, хоч ті всіляко відмовлялися, гроші.

А потім був зрусифікований Київ. І плювали з стін чужомовні оголошення, і зневажливо кривилися продавщиці в крамницях на ввічливе українське перепрошую. Про все те Олійник чудово знав ще за дротом, проте, певно, в нормальній та тверезодумній людині часом *emotio*¹ обов'язково переважає *ratio*². Не стримався, зайшов на східці Софійського собору, кидаючи в обличчя киянам слова застрашливої правди. Про те, як Москва визискує Україну... і про давні кривди, і про громадський обов'язок кожного. «Він гадав, що він — сам Степан Бандера», — згадував потому в таборі Семенюк. А тоді Роман крутився попри східці, роззираючись до натовпу, що юрмився навколо. Заувага його була небезпідставною: адже музей стоїть за сто метрів від республіканського КГБ.

Пам'ятаю, як одного з вересневих днів до мене в аудиторії університету підійшов схвильований однокурсник. «Ти знаєш... там, біля Софійського собору... один чоловік виступав. Він таак сильно говорив про Україну, русифікацію...» Від захоплення хлопцеві бракувало сил. Це був слід, на який я несподівано натрапив у Києві 1966 року.

Під Львовом вони завітали в гості до брата Василя Підгородецького. Той, не вагаючись, переказав, що друзі з табору радять, аби втікачі притаїлися на півроку десь у схроні. Але Олійнику, Олійнику! Де поділася його залізна витримка й розсудливість? Воля, либонь, не тільки солодка, вона й хмільна. «Не на те я рвався з неволі, аби ховатись по криївках. Мені ще на Рівенщині один боржок треба сплатити. Дуже вже в пам'ять запав один кагебіст. Скількох наших хлопців помордував, а дівчата, ним згвалтовані, — їх також не можна забути. А відтак під морем на Трапезунд. Певно, досвід наших запорожців, перших випробувачів субмарин, мені в генах передано, ге? А на Заході в 34 ОУН і «за роботу, товарищи!» — Оточені, — простогнав Антон, показуючи рукою на луг перед лісом. Роман заціпеніло стежив, можливо, за сотнею військовиків, котрі з автоматами навперейми перебіжками наступали на хутір.

- Не стріляй, Олійнику! – надсадно репетував з-поза дерева червонопикий полковник. – Не стріляй! Все одно не втечеш.

Антон звільна опустив берданку додолу. Десятком патронів, заряджених заячим шротом, супроти калашникових не навоюєш. «Ех, лиха доля! Парнути ген того ляйтенантика, котрий, нахабно вишкіряючись, і налаштує на «бандита» кайдани. Та пощо?»

Отже, з листопада місяця він в Рівненській тюрмі. В 1965 році КГБ мало час, тому новорозпочата справа провадилась без поспіху й ретельно. На допит

викликалися в'язні з табору (Підгородецький, Солодкий, Мельник), в архіві добиралися потрібні матеріали. Передчуваючи, що з цього зашморгу не випручаться, Антон вирішив дати покази. Списав два грубезних томи, кожен вчинок, [кожну] рису світогляду нотував, старанно розтлумачуючи. Такою непересічною першокласно написаною автобіографією смертника не гідна похвалитися жадна політична поліція світу. Туди ж було прикладено й нариси з української філософії, соціології, винесені з табору.

З усього цього доробку поставав аристократ духу, раб волі, націоналіст. А за законами класової боротьби подібній ідеології у праві існування відмовляється.

Рік тривало слідство. Щоб заломити запеклого оунівця, вихователі вживали найрізноманітніших заходів. Була очна ставка з дорослою вже дочкою, якій наказали розповідати про щасливу дійсність. На сестру, працівницю торгівлі, відкрили справу за розтрату. Найвищі чини КГБ пояснювали Антонові: його майбутнє у власних руках, і, не криючись, двічі додавали про замовчану альтернативу. Аби довести, що з ним не жартують, вирок сестрі встановили в 6 років ув'язнення. Засуджено було господаря, що надав їм притулок. Не менш суворо розправилася народна влада і з Іваном Підгородецьким. Тут мали значення і помста за непримиренність брата Василя у таборі, і бажання показовим судом (справжній підклад якого добре усвідомлювався всіма) застрашити односельців з націоналістичного села на Львівщині, і, зрештою, відплата за співчуття чи, як трактувало КГБ, співучасть у злочині.

Десять років за розкрадання лісу — державного майна в особливо великих розмірах. З тим самим успіхом його могли судити й за участь у замаху на Кірова, просто кагебістам було неохота.

- Ти знаєш, Олійнику, - говорив до нього полковник Скоробогатько, - яке зараз міжнародне становище і як наші ідеологічні вороги використовують кожен випадок всередині Союзу, щоби нашкодити. Ти вічно підбурював зеків, протидіяв табірній адміністрації у її виховній роботі, до того ж не бажаєш зовсім перевиховуватися. Твій розшук обійшовся державі в два мільйони карбованців, і на цьому вже буде поставлено крапку.

У бригаду слідчих увіходив і Голобородько, той самий, з ким так жадав зустрічі перед втечею за кордон Антон. Ех, не дійшли руки! Внаслідок «нововиявлених обставин» справи, за якою Олійника було осуджено вперше, слідство просувалося успішно. Свідки дружно дали покази, що звинувачений, тодішній провідник СБ, неодноразово брав участь у допитах. За його наказом знищувалися партійні і радянські діячі, чимало співробітників МГБ. Спростування та протести Олійника, що в час підпілля він був провідником юнацтва ОУН і що фунеціонерами СБ були його брати, до уваги не бралися. В районній та обласній пресі в 1966 році виходили друком статті про бандерівський терор, про людиноненависницьку націоналістичну ідеологію. Реагувала громадськість. Ухвалою Рівненського обласного суду Антона Олійника засудили на кару смерти.

Урал, зона 35, 1976 р.

Із погадів жителя села Друхів Матвійчука Миколи Микитовича

Після другої світової війни скрізь панувала розруха. Зруйноване було і сільське господарство. У ньому залишилось дуже мало фізично здатних до праці людей. Багато чоловіків загинуло на фронтах війни. Всю важку роботу доводилось робити жінкам – і орати, і сіяти, і косити. Не було не тільки комбайнів та тракторів, а взагалі не вистачало простих сільськогосподарських знарядь праці, тяглової сили. В плуг впрягали не тільки коней та волів, а й корів.

Сильна засуха, що охопила південь та схід України, а також сталінська політика хлібозаготівель та надвисокі податки на кожне фруктове дерево, кожну домашню тварину стали причиною голоду в 1946-1947 роках.

Величезна кількість голодуючих з південних та східних областей вирушила до нас на Західну Україну, де було ще мало колгоспів, селяни зібрали непоганий урожай та й загони УПА чинили супротив вивозу зерна, створенню колгоспів.

Прибулі купували за гроші чи обмінювали речі на хліб, крупи, картоплю та інші продукти й поверталися до своїх сімей. Дехто з них наймався тимчасово на роботу. Чимало таких було і в нашому селі. Брати Деречі були одними з них. Прихопивши з собою швейну машинку, вини прибули в наше село і поселились в хаті Цимбалюка Володимира (по вуличному Ладька) та запропонували людям свої кравецькі послуги. Оскільки вони були майстрами своєї справи, скоро до них потяглися люди. Плату за свою роботу вони брали продуктами харчування.

Через деякий час в село приїхав син одного з братів, демобілізований офіцер Червоної Армії Олексій Дереча, щоб забрати зароблене. Молодий, ставний, хлопець відразу привернув увагу друхівських дівчат і вони запросили його до себе на вечорниці. Довго вагався юнак, адже неспокійні часи були тоді на Західній Україні. Але цікавість перемогла...

Довго ждали хлопця його рідні, та так і не діждалися. Вранці почали питати людей, але ті знизували плечима і відводили вбік очі. Довелось звернутись до органів влади. Почалось розслідування та рідні так і не діждались його закінчення, бо отримали попередження негайно виїжджати з села, інакше з ними буде те ж саме.

В процесі розслідування речі лейтенанта Олексія Деречі виявили в клуні жителя села Матвійчук Марії, до якої вчашав керівник боївки УПА Антон Олійник і від якого в неї була дочка Надія. А самого лейтенанта так і не знайшли. Ні серед живих, ні серед мертвих.

Через багато років, а це було на початку 80-х років, знайшлась людина, яка тієї ночі стала свідком вбивства і показала місце, де вбивці закопали тіло. Над самою річкою Сергіївкою, біля колишньої греблі, що була неподалік від церкви, знайшов свій останній спочинок молодий лейтенант Олексій Дереча, пройшовши фронт і повернувшись додому живим.

За доказами, що знайшли в клуні дівчини Антона Олійника, якого вже давно переслідували органи КДБ за його націоналістичну діяльність, його звинуватили в убивстві лейтенанта. Хоч в селі подекували, що вбивцями були інші, а докази підкинули, щоб очорнити ім'я Олійника в очах односельців.

Судили Антона Олійника відкритим судом, зібравши на площі ціле село, аби залякати людей, зламати волю засудженого і заставити його відмовитись від своїх поглядів. Але він до кінця стояв на своєму і не захотів покаятись перед радянською владою.

Про суд над Антоном Олійником писали багато газет, як місцевих, так і центральних, змагаючись між собою в майстерності показати його вбивцею невинних селян, дітей, доводячи, що ніякої самостійної України не було і бути не може.

Цитата із статті з газети «Ленінським шляхом» за 13 жовтня 1966 року

«Наче закам'яніли два ставні хлопці-солдати. Дула їх автоматів суворо дивляться за дерев'яний бар'єр. А звідти з острахом позирає то на холодну сталь зброї, то на присутніх у залі миршавий чоловічок років сорока. Голова його увібрана в плечі, руки заглиблені в кишені мішкуватого плаща.

- Підсудний Олійник, визнаєте себе винним у пред'явлених вам злочинах? Чоловічок схоплюється з місця і кидає наперед обдуману фразу:
- Частково. Тільки частково.

Але дарма викручуватись! Матеріали слідства, що складають одинадцять товстих томів, з повною ясністю засвідчують його участь у вбивствах і катуваннях радянських патріотів, погромах і підпалах. Кожна сторінка кожного тому показує мерзенне обличчя виродка, звірячу суть українського буржуазного націоналізму, вірою і правдою якому служив кривавий бандит «Індус» - Олійник...».

Відплата (Із залу суду) // Ленінським шляхом. – 1966. – 13 жовтня.

Уривок з книги Святослава Праска «Столочене жито»

Петро Кирушок кілька місяців тому повернувся з радянського війська, до якого був мобілізований разом із батьком у 1944 році? Воювали під Кенігсбергом, де батько й загинув, а його у зв'язку з хворобою серця цього року відпустили додому. Маючи закінченими дев'ять класів та документи фронтовика, він без проблем став учителем історії Погорілівської семирічної школи. Без жодних труднощів вступив й на заочне відділення Костопільського педучилища. Любов до вчительської професії йому прищепила колишня його вчителька Стася Волчовська, родом із Сганіславщини, котра водночас організувала й очолювала в селі гурток «Просвіти» ще за часів Польщі. Чомусь найприхильніше ставилася саме до нього, довіряючи йому навіть українську патріотичну літературу. Це вона тоді з нього, наче з податливої глини,виліпила українського патріота.

Петро під тьмяне миготіння гасової лампи якраз готувався до уроків, коли раптом у вікно його кімнати хтось делікатно постукав. Він відкрив очі від підручника історії, прислухався. Стукіт повторився. «Кого це поночі носить?» - подумав.

- Хто там?

- Це я, Антон, - почувся тихий голос.

- Який Антон?

- Та ж Антон Олійник, твій однокласник.

Петро Кирушок якось внутрішньо стерп від несподіванки. Він уже чував про подвиги керівника місцевої боївки УПА «Індуса». Вони дійсно навчалися за німців в однім класі Березнівської гімназії, хоча Антон Олійник був на два роки молодшим від нього. Обидва входили до трійки юнацтва ОУН, а в 1943 році навіть проводили вишкіл молодих оунівців на хуторі Матіївка Тучинського району в Пустомитівських лісах. Невисокий ростом, але міцний, наче складений з одних сухожилів і м'язів, рухливий і коренастий русявий хлопчина, дуже серйозний і відповідальний, проявляв у юнацтві ОУН особливу завзятість, тому його призначили керівником трійки. Він виходець із сусіднього села, точніше, хутірця Березіна, що неподалік Друхови. Петро вже знав, що за ним постійно полює НКВД та МГБ, тому і стривожився. Тихенько відчинив двері, аби пропустити нічного гостя до хати, але той заперечно замахав рукою:

- Ні-ні, я в хату не заходитиму. Ходімо краще в сад.

Призвичаївшись до темноти, став роззирати гімназійного товариша. Він і не змінився зростом, лише змужнів. А коли обнялися, відчув його залізні біцепси та тугий чоловічий торс.

У глибині саду забовваніли якісь тіні, і Петро Кирушок насторожився. Але Антон його відразу заспокоїв:

- Це мої хлопці, - і теж став розглядати шкільного товариша.

- А ти вигнався нівроку за цей час, майже на голову вищий від мене. Це я залишився курдуплем, - засміявся, але й одразу посерйознішав. - Є одна, дуже поважна розмова. А так, як часу нема на довгі теревені, хочу почути від тебе тверду відповідь. З ким ти тепер? Ти наш чи, може?..

- Невже ти, Антоне, думаєш, що Петро Кирушок здатен зрадити українським ідеалам?

- Значить, наш?

- Звісно ж...

- До кісток і крові? Готовий і життя віддати в боротьбі за Україну?

- Саме так, Антоне. Тільки я волів би ще дуже й дуже довго жити боротьбою за Україну, - усміхнувся. - Ну це так, до слова. Невже ти в мені засумнівався?

- Якби засумнівався, то не прийшов би. Я за тебе своєю головою поклявся зверхникам, тому й цікавлюся.

- Що від мене потрібно? - хвильку помовчавши, запитав Петро.

- Про це вже з тобою вестимуть мову інші. Моїм завданням є тільки безпечно допровадити тебе до місця зустрічі та неушкодженим повернути назад.

- Коли? - здивовано запитав учитель.

- Не коли, а зараз, у цю мить, дорогий друже, - але й одразу заспокоїв. - Це недалеко, півгодини ходи. Ну що ж, гайда.

Вони городами вийшли за село, і вже на краю лісу їх зупинила повстанська сторожа. Обмінявшись паролями, рушили далі, спустилися у якийсь виярок, оточений густими зарослями кущів, де знову їх перестріла варта. Але це вже був кінечний пункт.

- Друже провідник, суб'єкт доставлено, - доповів Олійник, з конспіративних міркувань не назвавши прізвища та імені прибулого.

- Можете бути вільні, друже «Індусе».

- Слухаюсь, - віддав честь той.

Про нашого земляка, який тричі втікав з Сибіру, незабаром напишуть книгу

Стаття із газети «Волинь», 2006 рік, 3 лютого

Серед нових наукових інтересів відомого українського історика професора Володимира Сергійчука - історія життя та боротьби Антона Олійника. Канва дослідження його біографії привела пошуковця на Рівненщину, а саме в Березнівський район - малу батьківщину цього непересічного борця. Виявилось, що над Случем Антона Олійника досі пам'ятають.

Колишній станичний ОУН с Погорілівка Петро Кирушок розповідає, що вперше зустрівся з Антоном у Березнівській гімназії, де вони разом навчалися з 1941 по 1944 роки.

Він народився в сусідньому селі - хуторі Березіна неподалік Друхова (де пізніше, 24 серпня 1958 року, народився Василь Червоній) і був на два роки молодшим. Під час навчання ми входили до вишкільної трійки юнацької організації при ОУН. Олійник був нашим головою, - розповідає станичний. - У 1944 році мене з батьком мобілізували на фронт, і в село я повернувся лише через рік, відвоювавши у східній Пруссії Олійник у той час уже був у лісі і діяв в окрузі Друхова під псевдом «Індус». Я ж розпочав розбудовувати підпільну організаційну сітку ОУН в рідному селі Погорілівка. Тоді ж відбулася моя зустріч з крайовим провідником ОУН Далеким. На початку 1950-х років група Далекого була змушена перебраться з Пустомитівського лісу в Липенський (біля с. Медведівка неподалік Соснового). Але там Далекий потрапив у засідку і був захоплений у полон. Решта групи перейшла в ліс в районі Костополя, але і там їхню криївку було виявлено. Хлопці виявилися справжніми героями і живими ворогу не здалися.

Олійник у той час уже був керівником боївки, що діяла в окрузі сіл Мокре, Нивки, хутір Березіна, і перебував при районному Проводі. НКВД розробила цілу операцію з його ліквідації. Переодягнені у вояків УПА чекісти спершу вийшли на зв'язкову і переконали її в тому, що вони повертаються зі східного рейду в Галичину, а потім попросили показати дорогу. Зв'язкова переконала Олійника допомогти, і він потрапив у засідку. Але подвиги, що зробили Олійника героєм, з ув'язненням тільки розпочалися.

Антон Олійник тричі втікав із сибірських концтаборів. Уперше це сталося ще на початку 50-х. Петро Кирушок розповідає:

- Одного дня Антон прийшов до мене в хату. Ми запропонували йому законспіруватися, виробити інші документи, але це означало б відмову

від подальшої активної збройної боротьби. Утім, Олійник хотів воювати далі і на цю пропозицію не пристав. Його накрили невдовзі неподалік Костополя і полонили вдруге.

Так само невдачею завершилася і друга його втеча. А потім далася ознаки хитрості НКВД. Петро Кирушок продовжує:

- Уже в 1961 році Антон Олійник знову завітав до моєї оселі. Цього разу він був уже не сам, а з приятелем - напарником по втечі. Антон вважав його «своїм», бо сидів разом з ним три роки, утім, зважаючи на те, що вся і підпільна організація, і яка ще на той час жевріла, одночасно була викрита, є підозра, що це був підсланий агент, а третя втеча Олійника організована кагебістами. Спроба перейти польський кордон виявилася невдалою, і Олійника знову полонили. На цей раз востаннє. Його розстріляли в рівненській в'язниці у 1962 році. Мене після цього разів 10 тягали на допити в ЧК (Рівне), інших членів організації розпорошили по всьому Союзі.

Нині за участю науковців триває копітка робота в архівах з пошуку відомостей про Антона Олійника, який після другої втечі з Сибіру в 1957 році провів мітинг на Софіївському майдані в Києві проти змосковщення України.

Розмовляв Ігор ГОШОВСЬКИЙ.

Фото з газети «Волинь»,
2006 рік, 3 лютого

Список літератури

Впала завіса мовчання: Розділ із книги С. Праска «Столочене жито» // Надслучанський вісник. – 2008. – 23 серпня.

Гошовський І. Про нашого земляка, який тричі втівав із Сибіру, незабаром напишуть книгу // Волинь. – 2006. – 3 лютого.

Денищук О. Книга пам'яті і слави Волині. В 16-ти томах. Т.3: Рівненська область, Березнівський район. - Рівне: «Овід», 2007. – С. 165-176.

Друхова: повстанські хроніки (інформація в книзі зібрана головою обласного осередку тов. «Пам'ять» Пастушком В. М.) – Березне: «Криївка», 2012.- 26с.

Марченко В. В. Антон Олійник (Спогади) // Надслучанський вісник. – 2014. - №49. – 15 липня.

Пастушок В., голова осередку тов. «Пам'ять». Людина-легенда // Надслучанський вісник. – 2014. - №49. – 15 липня.

Праск С. Столочене жито: Роман. Книга 2. – Рівне: ВАТ «Рівненська друкарня», 2008. – С. 420-425.

Реабілітовані історією: Рівненська область. Книга 1. – Рівне: ВАТ «Рівненська друкарня», 2008. – С. 70.

